

بررسی عوامل افت تحصیلی در مدارس ایران

عالمه عبادی جامخانه^۱

سید محسن مرعشیان دازمیری^۲

حمید عباسی^۳

چکیده

مسئله افت تحصیلی در نظام آموزش و پرورش در بسیاری از کشورهای جهان سوم به صورت حاد مطرح است. منابع و امکانات اغلب کشورهای جهان سوم محدود است و این مسئله، صرفه‌جویی، دقت در مصرف و تخصیص این منابع به بخش‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی را الزامی می‌سازد؛ بنابراین افزایش سریع جمعیت واجب‌التعلیم این کشورها، بخش عمده‌ای از درآمد ملی آن‌ها را می‌بلعد. افت تحصیلی یک مشکل چندبعدی و شایع در نظام آموزشی است که باعث اتلاف هزینه، سرخوردگی و از دست دادن روحیه و رفتارهای منفی اجتماعی در دانش‌آموزان می‌شود. شناخت و تجزیه و تحلیل علل افت تحصیلی برای برنامه‌ریزی بهتر و افزایش کارایی نظام آموزش و پرورش ضروری می‌باشد، با یافتن علل و عوامل افت تحصیلی و کاهش کارایی نظام آموزشی، راه‌های مقابله با آن مشخص می‌شود، با شناخت عوامل و راه‌های غلبه بر آن، با نگرشی سریع و دقیق می‌توان از اتلاف منابع مالی و انسانی تا حد زیادی جلوگیری کرد نهایت اینکه افت تحصیلی معلول عوامل مختلفی چون عوامل خانوادگی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی است.

کلیدواژگان: دانش‌آموزان، افت تحصیلی، مدارس، اقتصاد، خانواده.

۱. آموزگار ابتدایی شهرستان بهشهر؛ کارشناسی ارشد رشته تکنولوژی آموزشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری.

۲. کارشناسی مدیریت بازرگانی، دانشگاه ادیب ساری، محل خدمت. آپ بهشهر.

۳. فوق دیپلم رشته موردولتی از دانشگاه آزاد فیروز کوه و دانشجوی کارشناسی رشته علوم تربیتی پیام نور پل سفید- محل خدمت: آ پ بهشهر.

۱. مقدمه

در دنیای امروز که دنیای علم و دانش و مهارت است، تحصیلات از اصلی‌ترین نیازهای هر شهروند محسوب می‌شود. علاوه بر تأثیر بر آینده شغلی، آینده فرهنگی هر فرد نیز در گرو تحصیل، یا بهتر بگوییم در گرو تحصیل باکیفیت است. کیفیت تحصیل یکی از تعیین‌کننده‌های تأثیرگذار در شغل، درآمد، پایگاه اجتماعی، سرمایه اجتماعی و موارد مهم دیگری است که ضامن رفاه و زندگی مطلوب هر فرد هستند.

افت تحصیلی به عنوان یکی از مهمترین موضوعات نظام آموزش و پرورش دارای آفت‌ها و پیامدهای مخربی می‌باشد که در سطوح فردی و اجتماعی و خانوادگی نموده پیدا می‌کند. پدیده افت تحصیلی دانش‌آموزان که به مسئله‌ای فراگیر و گسترده در جامعه تبدیل شده است مانع بسیار بزرگی برای تحقق اهداف نظام آموزش و پرورش می‌باشد. پیامدهای افت تحصیلی را می‌توان در موارد زیر خلاصه نمود:

الف) هزینه‌های وارد شده بر دولت که شامل اتلاف هزینه جاری اداره مؤسسات آموزشی توسط دولت و اتلاف سرمایه‌گذاری‌های ثابت برای احداث و تجهیز فضاهای آموزشی و پرورشی می‌باشد.

ب) هزینه‌های تحمیل شده بر خانواده که شامل اتلاف هزینه‌های آموزشی و حمل و نقل و رفت و آمد دانش‌آموزان به مدرسه می‌باشد.

ج) خسارت‌های وارد شده به دانش‌آموز شکست خورده می‌باشد که دچار ناکامی و شکست شده و نوعی سرخوردگی فردی و اجتماعی را برای دانش‌آموز به دنبال دارد و اعتمادبه‌نفس دانش‌آموز را پایین می‌آورد (معیری، ۱۳۹۴: ۳۱).

به همین علت، افت تحصیلی کودکان و نوجوانان به یکی از دغدغه‌های اصلی خانواده‌ها تبدیل شده است. در سطحی بالاتر، افت تحصیلی برای جامعه نیز تبعاتی جبران‌ناپذیر خواهد داشت. افت کیفی تحصیل نسل نونهال و نوجوان در حوزه علم، مهارت، فرهنگ و هنر در آینده‌ای نه چندان دور موجبات افول همه‌جانبه یک کشور را فراهم خواهد کرد. به این صورت، این مسئله به عنوان مسئله‌ای اجتماعی که در هر دو سطح خرد و کلان آسیب‌زاست مطرح می‌شود.

مسئله افت تحصیلی در نظام آموزش و پرورش در بسیاری از کشورهای جهان سوم به صورت حاد مطرح است. منابع و امکانات اغلب کشورهای جهان سوم محدود است و این مسئله، صرفه‌جویی، دقت در مصرف و تخصیص این منابع به بخش‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی را الزامی می‌سازد؛ بنابراین افزایش سریع جمعیت واجب‌التعلیم این کشورها، بخش عمده‌ای از درآمد ملی آن‌ها را می‌بلعد. در حالی که در اغلب این کشورها هنوز همه کودکان لازم‌التعلیم به مدارس راه نیافته‌اند و تعداد زیادی از جمعیت بزرگسالان آن‌ها بی‌سواد

هستند، علاوه بر آن مشکل افت تحصیلی در مدارس نیز به حجم این مشکلات افزوده می‌شود. در کشور ما نیز افت تحصیلی یکی از مشکلات کنونی نظام آموزش و پرورش است که همه ساله دهها میلیارد ریال بودجه کشور را به هدر می‌دهد.

چنانچه کیفیت آموزشی بهبود یابد و یا منابع را در اختیار بهبود برنامه‌های تربیت معلم و مواد آموزشی و غیره قرار دهد (که ضعف و کمبود آن‌ها، خود از عوامل افت تحصیلی بشمار می‌آید). موجب ارتقاء سایر نهادهای اجتماعی و نهایتاً پیشرفت جامعه خواهد گردید. مسئله افت تحصیلی باعث می‌شود که هر سال مبالغ قابل توجهی از بودجه کشور و نیز منابع انسانی را به هدر می‌دهد و آثار ناگواری بر حیات افراد و پیکر جامعه وارد می‌سازد. با در نظر گرفتن اینکه منابع و امکانات کشورهای مزبور، اندک بوده، لزوم صرفه‌جویی و دقت در مصرف و تخصیص این منابع به بخش‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی بیشتر از پیش احساس می‌شود. از طرفی با توجه به رشد فزاینده جمعیت در کشورهای فوق‌الذکر و جوانی هرم سنی آن‌ها و نیاز روزافزون آن‌ها به فضای آموزشی، با اشغال فضای آموزشی در کلاس‌ها توسط دانش‌آموزان افت کرده، مشکل باز هم حادتر می‌گردد.

ریشه‌های این مشکل و مسئله بزرگ و حاد از کجاست؟ آیا این يك مشکل درون‌سازمانی است؟ آیا از متن و درون نظام آموزشی برخاسته است؟ آیا نظام آموزش نمی‌تواند با برنامه‌ها، اصول و قواعد داخلی خود، این دانش‌آموزان را بر اساس نیازهای روز جامعه تربیت کند؟ یا مشکل برون‌سازمانی است؟ یعنی از سطح علمی و معرفتی کل جامعه و نهادینه نشدن تحصیل علم نشأت می‌گیرد. آیا از وضعیت نابهنجار و نامطلوب سیستم اقتصادی و طبقاتی جامعه‌ها و یا ترکیبی از آن‌ها ناشی می‌شود؟ این‌ها و ده‌ها پرسش اساسی دیگر در خصوص محورها و امور مهم که نیاز به کنکاش و پژوهش‌های معتبر بوده که در این پژوهش به برخی از عوامل و موضوعات مرتبط با افت تحصیلی پرداخته شده است.

۲. مفهوم افت تحصیلی

برای اینکه معنی و مفهوم افت تحصیلی را به خوبی دریابیم باید ابتدا تعریف دقیقی از آن داشته باشیم. کلمه افت از نظر لغوی به معنی کاستی و نقصان می‌باشد (معین، ۱۳۸۷: ۱۰۵).

صاحب‌نظران معتقدند منظور از افت تحصیلی، کاهش عملکرد تحصیلی و درسی دانش‌آموز از سطح رضایت‌بخش به سطحی نامطلوب است. آن‌ها بیان می‌کنند که کاربرد اصطلاح افت یا اتلاف در آموزش و پرورش از زبان اقتصاددانان گرفته شده است و آن‌ها آموزش را به صنعتی تشبیه می‌کنند که بخشی از سرمایه و

مواد اولیه‌ای را که باید به محصول نهایی تبدیل شود، تلف نموده و نتیجه مطلوب و مورد انتظار را به بار نمی‌آورند (بیابانگرد، ۱۳۷۸: ۹).

افت تحصیلی بیانگر عدم موفقیت در تحصیل و یا مواجه شدن با شکست در امر تحصیل می‌باشد. در ابعاد و تعریف عملیاتی می‌توان به وقوع ترک تحصیل و یا ترک تحصیل زودرس، تکرار پایه درس هاف نسبت نامناسب میان سال‌های تحصیل فراگیر و سال‌های مقرر آموزشی، کیفیت نازل تحصیلات و آموخته‌های یادگیرنده در مقایسه با آنچه باید باشد، کسب محفوظات به جای معلومات که در اندک زمانی به فراموشی سپرده می‌شود، نرسیدن نظام آموزشی به هدف‌های اصیل خود اشاره کرد.

۳. پیامدهای افت تحصیلی

هرگاه از افت تحصیلی سخن به میان می‌آید، بیشتر مردم درصد دانش‌آموزان مردودی و یا ترک تحصیل کنندگان از مدارس را یادآوری می‌کنند، در حالی که مردودی‌ها و ترک تحصیل کنندگان یک دوره آموزشی نسبت به کل دانش‌آموزان آن دوره، بخشی از افت تحصیلی یک دوره آموزشی محسوب می‌شود؛ اما افت تحصیلی تنها به این درصدها محدود نمی‌شود، بلکه در حوزه مسائل آموزشی مفهوم گسترده‌تری را به دنبال دارد.

منظور از افت تحصیلی نزول از یک سطح بالاتر به سطح پایین‌تر در تحصیل و آموزش می‌باشد؛ به عبارت دیگر زمانی که معدل دانش‌آموز افت می‌کند و نمرات دارای ریزش می‌باشند می‌توان گفت دانش‌آموز دارای افت تحصیلی است. سازمان یونسکو افت تحصیلی را به تکرار پایه، ترک تحصیل زودرس و کاهش کیفیت آموزشی و تحصیلی افراد تعبیر می‌کند. به‌طورکلی افت تحصیلی عبارت از کاهش عملکرد تحصیلی و درسی فرد از سطح رضایت‌بخش به سطح نامطلوب می‌باشد. با توجه به این تعریف، مقایسه و سنجش عملکرد تحصیلی قبل و فعلی فرد بهترین شاخص افت تحصیلی است (پورمحمدی و همکاران، ۱۳۹۹: ۸۸).

مسئله افت تحصیلی دانش‌آموزان تنها یک مشکل فردی یا خانوادگی نیست، بلکه نتایج آن در سطح کلان، جامعه را نیز تحت تأثیر قرار داده و باعث خساراتی جبران‌ناپذیر بر خانواده‌ها و کشور می‌شود. برای پیشگیری از این وضعیت باید عوامل تأثیرگذار بر کیفیت تحصیلی و موانع پیشرفت در آن شناسایی و راهکارهای مفید و عملی ارائه شود. چاره‌اندیشی در این زمینه کمک شایانی به جلوگیری از هدر رفتن سرمایه‌های ملی اعم از انسانی و مالی خواهد کرد؛ به عبارت دیگر در عصری که تبادل اطلاعات در سطحی بالا صورت می‌گیرد، افراد لاجرم در صحنه ارتباط متقابل اجتماعی و زیستن در حال و رفتن به آینده، ضروری می‌بینند که بخشی از آن اطلاعات را در حد رفع نیاز کسب نمایند. در جهان تکنولوژی نوین با فرهنگ‌هایی متنوع و متفاوت، شایسته است که آموزش دانش، اطلاعات، آگاهی، اندیشه‌های مولد، فرهنگ خوب زیستن و ارزش‌های ملی و انسانی و

همچنین جامعه‌پذیری سالم که حامل نوعی تطابق مثبت و سازنده باشد در قبال نسل‌های بعد صورت گیرد. آماده‌سازی نسل‌های آتی برای ساختن آینده‌ای ایده‌آل، که سرنوشت جامعه را خود در دست داشته باشند حائز اهمیتی حیاتی است. کدام نهاد و سازمان بهتر از آموزش و پرورش - خصوصاً در عصر جدید - می‌تواند این نقش‌ها و وظایف مهم را عهده‌دار شود.

آموزش و پرورش کشور ما میلیون‌ها دانش‌آموز از مقطع ابتدایی تا متوسطه را در زیر چتر خود گردآورده و با صرف هزینه‌های بالا و به‌کارگیری مربیان، معلمان و امکانات آموزشی و غیره تلاش می‌کند تا اجرای وظیفه مهم و خطیر شرح داده شده را به سرانجام برساند تا از این رهگذر کودکان و نوجوانانی سالم، کارآمد و موفق را از کانون خانواده به متن جامعه آورده و آن‌ها را قادر سازد تا در سطح جهانی پایه‌ی پیشرفت علم و تکنولوژی برای رفع نیازهای واقعی انسان‌ها چه در سطح ملی و چه فراملی گام بردارند و کشور خود را در عرصه جهانی پایدار و سرفراز سازند؛ اما آنچه در واقع می‌بینیم این است که علیرغم تمام این هزینه‌ها و تلاش‌ها، نسبت قابل‌توجهی از دانش‌آموزان به علل مختلف در زمینه تحصیلی تنزل کرده و حتی مجبور به تکرار پایه می‌شوند. بعضاً حتی مردودی و در پی آن ترک تحصیل نیز مشاهده می‌شود.

۴. مفهوم پیشرفت یا موفقیت تحصیلی

در روان‌شناسی، موفقیت به پاسخ یا عملی گفته می‌شود که به‌گونه‌ای که شخص به هدف برسد یا موفقیت یک گام قطعی است که به جانب هدف برداشته می‌شود. ولی در تعلیم و تربیت و موقعیت‌های تحصیلی موفقیت به درجه‌ای از کارایی اطلاق می‌شود که فرد به فراخور توانایی‌هایش در پیشرفت‌های خود به رضایت شایسته برسد (قاضی، ۱۳۷۳). در مقابل موفقیت تحصیلی، شکست تحصیلی به‌کار برده می‌شود. «شکست» عبارت است از ناامیدی‌ها؛ یعنی ترسیدن به امیدها و انتظارات یا دست نیافتن به سطح استانداردهای مورد نظر. شکست یعنی نرسیدن به رؤیاها و انتظارات و برعکس، یعنی دچار شدن فرد به آنچه از آن هراس دارد. منظور از شکست تحصیلی شکستی است که در اثر کوتاهی نظام آموزشی در دست‌یابی مؤثر به هدف‌ها و برنامه‌های آموزشی حاصل می‌شود؛ یعنی عدم موفقیت فراگیران در دست‌یابی به کم‌ترین معیارهایی که برای موفقیت آنان به وسیله نظام آموزشی در نظر گرفته شده است (امین فر، ۱۳۹۲: ۸۱).

در مقابل موفقیت تحصیلی، اغلب اصطلاح افت یا اتلاف مطرح می‌شود. این اصطلاح در آموزش، از زبان اقتصاددانان گرفته شده و نظام آموزشی را به صنعتی تشبیه می‌کند که بخشی از سرمایه و مواد اولیه‌ای را که باید به محصول نهایی تبدیل می‌شد، تلف نموده است و نتایج مطلوب و مورد انتظار را به بار نیاورده است. در یک جمع‌بندی از تعریف‌ها و مفاهیم افت تحصیلی، می‌توان آن را عدم موفقیت در تحصیل، وقوع ترک تحصیل و یا

ترک تحصیل زودرس، تکرار پایه درس هاف نسبت نامناسب میان سال‌های تحصیل فراگیر و سال‌های مقرر آموزشی، کیفیت نازل تحصیلات و آموخته‌های یادگیرنده در مقایسه با آنچه باید باشد، کسب محفوظات به جای معلومات که در اندک زمانی به فراموشی سپرده می‌شود، نرسیدن نظام آموزشی به هدف‌های اصیل خود نامید (پازوکی، ۱۳۸۱: ۱۲)

محققان از سال‌ها قبل، بیان داشته‌اند که یکی از ضروریات در آموزش، تجزیه و تحلیل نمرات آزمون‌های تحصیلی به عنوان شاخص‌های موفقیت فعلی و آینده دانش‌آموزان می‌باشد. هنوز هم در سنجش موفقیت‌های تحصیلی، از معدل نمرات فراگیران به عنوان شاخص یا یکی از شاخص‌های موفقیت تحصیلی بهره می‌گیرند، ولی در نظر گرفتن معدل نمرات، به عنوان تنها شاخص تعیین موفقیت تحصیلی، ملاک مناسبی نیست (پورکاظمی، ۱۳۸۵ و دلاور، ۱۳۸۴). بر این اساس، محققان از مجموعه‌ای از معیارها و ملاک‌های مکمل، در تعیین موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان بهره گرفته‌اند. به عنوان مثال در بررسی عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان، غیر از ملاک معدل، معیارهای دیگری هم چون اخلاق، انضباط کلاسی و حضور مرتب در کلاس، فعالیت‌های عملی و ... را در نظر گرفته‌اند.

امروزه تحقیقات، نقش عوامل مختلفی را بر موفقیت تحصیلی فراگیران به اثبات رسانده است (گارتون و همکاران، ۲۰۱۴). به طور خلاصه در زیر آمده است:

۱. نگرش محیط خانواده (پافشاری خانواده بر پیشرفت تحصیلی فرزندان، راهنمایی‌های تحصیلی، تلاش‌های خانواده و عادت کاری خانواده) (نجاریان، سلیمان پور و لیالی، ۱۳۷۳).
۲. تحصیلات پدر و مادر (گلاب زاده، ۱۳۷۹).
۳. شغل پدر (خیر، ۱۳۷۶).
۴. تعداد افراد خانواده.
۵. طبقه اجتماعی خانواده (حسینی، ۱۳۷۲).
۶. وضعیت اقتصادی خانواده (احمدی، ۱۳۷۴).
۷. نگرش محیط مرکز آموزشی (اسمیت و همکاران، ۲۰۰۲).

درواقع امروزه پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان به عنوان یک شاخص مهم برای ارزیابی نظام‌های آموزشی مورد توجه قرار گرفته است. علاوه بر این، پیشرفت تحصیلی همواره برای معلمان، دانش‌آموزان، والدین، نظریه‌پردازان و محققان تربیتی نیز حائز اهمیت بوده است. برای مثال، پیشرفت تحصیلی یادگیرندگان یکی از مهمترین ملاک‌های ارزیابی عملکرد معلمان محسوب می‌شود. برای دانش‌آموزان و دانشجویان نیز معدل تحصیلی

معرف توانایی‌های علمی آن‌ها برای ورود به دنیای کار و اشتغال و مقاطع تحصیلی بالاتر است. شاید به علت همین اهمیت باشد که نظریه‌پردازان تربیتی بسیاری از پژوهش‌های خود را بر شناخت عوامل مؤثر بر پیشرفت تحصیلی متمرکز کرده‌اند (رستگار، حجازی، لواسانی و جهرمی، ۱۳۸۸).

۵. عوامل مؤثر بر افت تحصیلی

میزان پیشرفت تحصیلی یکی از ملاک‌های کارایی نظام آموزشی است؛ بنابراین تحلیل عوامل مربوط به آن اساسی‌ترین موضوعات تحقیقی در نظام آموزش و پرورش، در گرو عوامل بی‌شماری است که می‌توان آن‌ها را در مقوله‌ی کلی عوامل مربوط به تفاوت‌های فردی و عوامل مربوط به مدرسه و نظام آموزش و پرورش بررسی نمود. به عبارتی پیشرفت تحصیلی گاه به علت ویژگی‌های شخصیتی، شاخص‌های ذهنی، اجتماعی، عاطفی و اخلاقی دانش‌آموزان است که می‌تواند متأثر از عوامل مربوط به خانواده باشد و گاه به علت کارکردهای مدرسه و نظام آموزش و پرورش البته این دو تا حدی با یکدیگر در تعامل هستند (پور شافعی، ۱۳۹۳: ۳۱).

پژوهشگرانی که به دنبال کشف عوامل مرتبط با عملکرد تحصیلی بالا بوده‌اند به آرایه‌هایی از متغیرها که عملکرد تحصیلی را تحت تأثیر قرار می‌دهند دست‌یافته‌اند. در رابطه با عوامل محیطی، تاکنون به وجود عوامل محیطی نیرومند و مؤثر زیادی بر پیشرفت تحصیلی پی برده شده است: فورد (فورد و توماس، ۲۰۱۲) در یک مطالعه شاخص‌های زیر را برای کم‌آموزان برشمردند: داشتن روابط معلم-شاگردی مثبت پایین، حمایت کم از طرف همکلاسی‌ها، بی‌انگیزگی و بی‌علاقگی در مدرسه. هر یک از عوامل ذکر شده به تنهایی و نیز در تعامل با یکدیگر بر میزان پیشرفت تحصیلی فرد اثر می‌گذارد.

به‌طورکلی بررسی جوامع پیشرفته نشان می‌دهد که همه این کشورها از نظام آموزشی مؤثر و کارآمد برخوردار بوده‌اند. یکی از جلوه‌های نظام آموزشی موفق میزان پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان آن نظام است. امروزه نظام تعلیم و تربیت هر جامعه زیربنای توسعه‌ی اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی آن جامعه به شمار می‌رود. بررسی عوامل پیشرفت جوامع پیشرفته نشان می‌دهد که همه‌ی این کشورها از آموزش و پرورش توانمند، مؤثر و کارآمد برخوردارند. نهاد آموزش و پرورش عهده‌دار ایجاد زمینه مناسب برای رشد و شکوفایی استعدادها و توانایی‌های افراد است. بدیهی است که رسیدن به این هدف مستلزم برنامه‌ریزی‌های وسیع، جامع و حساب شده با توجه به اهداف عمومی آموزش و پرورش هر جامعه است (طالب زادگان، ۱۳۷۸: ۵۰).

۶. مشکلات رایج نوجوانان با مدرسه

پیشرفت و یا افت تحصیلی در دوران مدرسه بخشی از زندگی بسیاری از جوانان است. ارتباط داشتن با مدرسه و معلم کودکان می‌تواند به شما در حل کردن این مشکلات کمک کند. اگر مشکلات همچنان زیادتر شد باید هر چه زودتر مشکل را ریشه‌یابی کنید و به مدرسه گزارش دهید.

مشکلات مدرسه می‌تواند به صورت افت تحصیلی نوجوانان، نداشتن انگیزه‌ی کافی برای رفتن به مدرسه، بی‌میلی نسبت به انجام فعالیت و تکالیف مدرسه و یا نداشتن روابط خوب با دوستان یا معلم، خود را نشان دهد. مشکلات مدرسه می‌تواند خیلی جزئی و یا خیلی جدی باشد و همچنین می‌تواند برای مدت کوتاهی بر روی او اثر بگذارد و یا این اثرات برای همیشه دامن‌گیر او شوند. حتی مشکلات کوتاه مدت هم می‌تواند تأثیر منفی زیادی روی احساس او در مورد مدرسه یا خودش داشته باشد.

کودکانی که والدین آن‌ها با مدرسه‌ی او در ارتباط هستند تمایل بیشتری نسبت به مدرسه دارند. روابط بین کودک و مدرسه و کارکنان حتی اگر کودکان هیچ مشکلی ندارد بسیار مهم است.

بعضی اوقات برخی از مشکلات مدرسه به راحتی می‌توانند حل شوند و حتی کودکان می‌خواهد در مورد آن با شما حرف بزند؛ اما گاهی اوقات پیش می‌آید که نوجوانان این مشکلات را از شما و دوستان و معلمشان پنهان می‌کنند. مثلاً از انجام دادن تکالیف طفره می‌روند، در زمان‌های امتحانات تظاهر می‌کنند که مریض هستند و کارنامه‌ی مدرسه را به والدین نشان نمی‌دهند. در این صورت حل کردن این مشکل به مراتب برای شما سخت‌تر می‌شود.

گاهی اوقات حتی دبیران، هم متوجه مشکل نمی‌شوند مگر اینکه فرزندان غیبت کلاسی زیادی داشته باشد. اگر نگران این هستید که کودکان دچار مشکل شده است، در اینجا نشانه‌هایی که با آن می‌توانید پی به این موضوع ببرید نام برده شده است و شما ممکن است متوجه شوید که کودکان:

- بهانه‌گیری می‌کند که به مدرسه نمی‌رود و حتی ممکن است بدون اطلاع شما کلاس را بیچکاند
- از این‌که در مورد مدرسه حرفی بزند متنفر باشد و اگر در مورد مدرسه با او حرف بزنید احساس ناراحتی کند
- نسبت به مدرسه و فعالیت‌های درسی بی‌انگیزه باشند مثلاً در کلاس‌های فوق‌برنامه (مانند ورزش) شرکت نکنند و دوستان زیادی هم نداشته باشد.
- اعتماد به نفس پایینی داشته باشد مثلاً خود را مدام «احمق» بنامد و این‌که بگوید به اندازه‌ی بقیه دوستانش باهوش نیست.

- گوشه‌گیر شود و از دبیران او در مورد مشکلات توجه و رفتاری او بشنود
- از انجام دادن تکالیف خودداری کند و حتی به‌ندرت در مورد آن حرف بزند و انجام تکالیف مدرسه برای او کسالت‌آور باشد و بگوید که چیز جدیدی یاد نمی‌گیرد
- نمرات پایین‌تری نسبت به معمول دریافت کند

چنانچه متوجه مشکل او شدید اما خودش نخواهد که در مورد آن حرف بزند دیگر جای بحث کردن نیست. شما باید به این فکر کنید که کودکان چه حسی دارد مثلاً از او پرسید «خیلی ناراحت به نظر می‌رسی». «آیا در مدرسه مشکلی برایت به وجود آمده است؟»

شما راه‌های زیادی برای حل مشکلات مدرسه یا افت تحصیلی نوجوانان دارید. حتی می‌توانید از دبیر، مدیر و یا معاون، مشاور رفاه و دیگر دبیران و کارکنان متخصص مدرسه برای این کار کمک بگیرید. حتی می‌توانید از پزشک مشاور خود کمک بگیرید که ممکن است شما را به متخصصان سلامت دیگری مانند روان‌شناسان، متخصصان گفتاردرمانی و کاردرمانی معرفی کند.

مشکلات مدرسه را جدی بگیرید و برای حل آن زود اقدام کنید: چرا این مسئله مهم است

زیرا که اگر نسبت به حل مشکلات مدرسه زود اقدام نشود ممکن است در درازمدت برای آن‌ها بد می‌شود. این مشکلات می‌توانند موجب کاهش اعتمادبه‌نفس او شوند که می‌تواند در سلامت روانی او تأثیر بگذارد. این مشکلات ممکن است باعث شوند که او از رفتن به مدرسه سر باز بزند. کودکانی که مشکلات جدی‌تری در کوتاه مدت دارند تمایل بیشتری دارند که از رفتن به مدرسه اجتناب کنند و در طولانی مدت تمایل بیشتری به ترک مدرسه دارند. این کودکان حتی تمایل به ادامه تحصیل در آینده را ندارند.

یکی دیگر از این اثرات این است که او ممکن است با برچسب‌هایی مانند «بی‌انگیزه»، «حواس‌پرت»، «تنبل»، به‌اندازه‌ی کافی تلاش نمی‌کند مورد خطاب گرفته شود. افراد کم سن و سال کم‌کم این برچسب‌ها را در مورد خود باور می‌کنند و فکر می‌کنند که در دسر ساز هستند و برای مدرسه رفتن فرد مناسبی نیستند. تمامی این‌ها برچسب‌ها باعث می‌شود که به خاطر مشکلات مدرسه خود را سرزنش کنند؛ اما تمامی این نشانه‌ها به این دلیل است که آنان حمایت کافی دریافت نمی‌کنند.

در نهایت کودکی که حس کند در مدرسه مفید واقع شده است برای آرامش ذهنی و جسمی او بسیار خوب است؛ اما کودکانی که فکر می‌کنند شخص مفیدی نیستند می‌توانند با کاهش سلامت روانی و جامعه‌پذیری مواجه شوند.

برخی از دلایل رایج این مشکلات به دلیل بیماری‌هایی مانند دیسلکسیا (اختلال در خواندن) و یا مشکلات رفتاری و احساسی است؛ اما دلایل دیگری هم برای افت تحصیلی نوجوانان وجود دارد که باعث می‌شوند او عملکرد درستی نداشته باشد.

مشکلات شخصی مانند:

- بیماری مزمن
- مشکلات روانی مانند افسردگی یا اضطراب
- ضربه‌ی روحی شدید (از دست دادن کسی)
- ضعف در اعتمادبه‌نفس و مهارت‌های برقراری روابط اجتماعی
- مشکلات شنیداری و یا تمرکزی و یا ثابت بودن

مشکلاتی که مربوط به مدرسه می‌شوند مانند:

- دوست نداشتن و ارتباط برقرار نکردن با محیط و فرهنگ مدرسه
- دوست نداشتن موضوعات مدرسه و انتخاب نکردن آن و همچنین بی‌هدف دیدن این موضوع
- حمایت ناکافی مدرسه مخصوصاً در رابطه با میزان تکالیف زیاد
- عدم برقراری روابط صمیمی با معلم یا بقیه دانش‌آموزان
- نرفتن به مدرسه
- داشتن مشکل در مدیریت زمان خود و همچنین کلاس‌های فوق‌برنامه
- مورد قلدری قرار گرفتن توسط دیگران

کودکان و افرادی که مشکلات تمرکز حواس دارند، رفتارهای پرخاشگرانه دارند و یا بسیار مضطرب هستند احتمال این‌که در مدرسه مشکل داشته باشند بیشتر است. شاید به این دلیل باشد که آن‌ها عادت به گوش دادن به صحبت‌های معلم در طول درس و عمل به قوانین کلاس را بسیار سخت تصور می‌کنند.

ارتباطی قوی بین عملکرد مدرسه با سلامت جسمانی کودک وجود دارد. بعضی از کودکانی که از بیماری‌های مزمن، ناتوانایی ذهنی و مشکلات رفتاری رنج می‌برند نیازمند توجه و حمایت بیشتری هستند و در غیر این صورت مشکلات بزرگ‌تری در مدرسه گریبان‌گیرشان خواهد شد.

کودکانی که تعداد زیادی از کلاس های درس را به خاطر شرایط و مشکلات بیماری شان از دست می دهند خیلی برایشان سخت است که بعد از برگشتشان به مدرسه بتوانند پا به پای کلاس پیش بروند که این کار ممکن است فشار و اضطرابشان را زیاد کند که مشکلشان را بدتر می کند.

کاهش اعتماد به نفس و تغییرات در روابط دوستانه ای که مربوط به کودکان شرایط خاص (ناتوانایی ذهنی یا جسمی) می باشد بر روی عملکرد درسی آنان تأثیر می گذارد.

۷. کمک کردن به نوجوانان دارای شرایط خاص

البته با توجه به این که تمامی این نوجوانان دچار این مشکلات نمی شوند، می توانید روزانه با مدرسه او در تماس باشید و وضعیت درسی کودکان را ارزیابی و کنترل کنید که به شما کمک می کند از وجود هر مشکل احتمالی یا افت تحصیلی نوجوانان باخبر شوید. اگر مشکلات بیشتر شد می توانید از کارکنان مدرسه و همچنین از پزشک مشاور خود یا متخصصان سلامت کمک بگیرید. شما باید از حقوق فرزندتان در رابطه با تحصیل مطلع باشید. (پازوکی، ۱۳۸۱)

۸. راهکارهایی برای رفع افت تحصیلی

افت تحصیلی مسئله ای است که نباید مورد غفلت والدین و مربیان قرار گیرد. با نادیده گرفتن این موضوع تبعات آن سنگین تر شده و جبران آن سخت تر می شود. پس بهتر است والدین با اقدام به موقع از پیچیده تر شدن مشکلات مربوط به آن جلوگیری کنند. نادیده گرفتن افت تحصیلی کودکان به ویژه در سنین نوجوانی می تواند آسیب های جبران ناپذیری را بر آینده و زندگی شان وارد نماید. اطلاع از علل و رفتار صحیح با نوجوان و کودک در زمان مواجه شدن با افت تحصیلی از جمله مواردی است که باید والدین از آن آگاه باشند.

اصطلاح افت تحصیلی معمولاً زمانی استفاده می شود که عملکرد تحصیلی دانش آموز در اکثر دروس یا دروس اساسی، به طور چشمگیری کاهش یابد. افت تحصیلی در دانش آموزان مقطعی نبوده و در صورت نادیده گرفته شدن، می تواند تا ترک تحصیل هم ادامه یابد.

شروع افت تحصیلی در کشور ما معمولاً از کلاس چهارم (۱۰ سالگی) است. برای حل افت تحصیلی نیاز به شناخت علل و عوامل مؤثر در به وجود آمدن آن در دانش آموزان می باشد. برای این منظور دریافت مشاوره روانشناسی می تواند به والدین در پیدا کردن علل افت تحصیلی و درمان آن کمک کند.

۹. تکنیک‌هایی برای رفع افت تحصیلی دانش‌آموزان

۹-۱. تشویق مادی و معنوی

تشویق کردن در بیشتر مواقع می‌تواند تأثیرگذار باشد، چرا که کودکان بیشتر از بزرگسالان تحت تأثیر قرار می‌گیرند. تقریباً در هر محیط کاری‌ای کارفرمایان و مدیران مجموعه سعی می‌کنند با گذاشتن تشویق، برای کارکنان باعث پیشرفت کاری‌شان شوند. حال اگر کودکان به‌طور مثال در فهم مسائل ریاضی دچار مشکل شوند. شما با استفاده از یک هدیه کوچک می‌توانید کودکان را ترغیب به یادگیری کنید و یا می‌توانید زمان بازی‌های رایانه‌ای‌اش را اضافه کنید. در کل والدین می‌توانند با استفاده از چنین ابزارهایی کودکان را برای یادگیری و توجه به مسائل درسی ترغیب کنند. در چنین مواردی سعی نکنید، میزان تشویق را زیاد در نظر بگیرید، چرا که در درازمدت خواسته بچه‌ها نیز تغییر می‌کند و همین امر می‌تواند توقعشان را بالا ببرد. اعتدال را در چنین مواردی حتماً لحاظ کنید.

۹-۲. درس خواندن روزانه و تمرین نوشتاری دروس

خواندن مکرر یکی از روش‌هایی است که می‌تواند باعث شود، بچه‌ها به درس خواندن ترغیب شوند. شما می‌توانید با استفاده از کتاب‌های غیردرسی و داستانی نیز به بچه‌ها کمک کنید تا بتوانند به کتاب خواندن عادت کنند. شما می‌توانید کتاب‌هایی را برای بچه‌های خود در نظر بگیرید که کودکان از شخصیت‌های آن خوششان می‌آید. وقتی کودکان به کتاب خواندن عادت کند، شما می‌توانید زمان خواندن کتاب‌های داستانی را کوتاه کرده و سپس کتاب‌های درسی را جایگزینشان کنید. همان‌طور که می‌دانید خواندن برای یادگیری در سنین کودکی نقش بسیار پررنگی دارد. سعی کنید مدت زمان کتاب خواندن بچه‌ها را به مرور زمان افزایش دهید تا آن‌ها بتوانند با شرایط جدید خود راحت‌تر وفق دهند.

۹-۳. تقویت تمرکز برای مطالعه

کودکان با توجه به سن و سالشان از هیجان‌ات بالایی برخوردار هستند. آن‌ها به خاطر کنجکاوی بسیار بالایی که دارند، خیلی زود حواسشان پرت می‌شود، مخصوصاً سر کلاس‌هایی که از درسشان خوششان نیاید. تمرکز کردن سر موضوعات برای هر گروه سنی‌ای سخت است، چه برسد به کودکان. شما باید دقت کنید که فرزندتان در محیط خانه به چه مواردی توجه بیشتری دارد، در صورت امکان در موقع آموزش وی به یک اتاق دیگر ببرید تا حواسش جمع شود. توجه به این نکته که فرزندتان در چه مکانی کمتر دچار حواس‌پرتی می‌شود، بسیار حائز اهمیت است. در پاره‌ای مواقع دیده شده که بچه‌ها با وجود تلویزیون و کنسول بازی در کنارشان از توجه به درس منحرف می‌شوند. پدر و مادرها در هنگام حل تکالیف درسی باید مراقب کودکان باشند و مطمئن شوند که

فرزندشان مسائل درس را به صورت کپی وار حل نکند، بلکه با تحلیل کردن به حل مسائل درسی می پردازد. درگیر شدن بچه ها با مسائل درسی می تواند در آموختن شان کمک زیادی بکند. سعی کنید فرزند خود را با درس مربوطه درگیر کنید تا بتواند فهم بهتری از درس هایش کسب کند.

۹-۴. استخراج واژگان طلایی از متون

توجه داشته باشید بچه ها مسائلی را که دوست داشته باشند، راحت تر و زودتر یاد می گیرند. چرا که کودکان با درسی که خوششان می آید، بیشتر درگیر می شوند. سعی کنید آموختن برخی مسائل درسی را که کودکان از آن ها خوششان نمی آید را برایش شیرین کنید. به طور مثال مسائل درسی را برای کودکان خود مثل کشف یک چیز عجیب جلوه دهید، چرا که اگر کودکان با قصد کشف کردن و آموختن درس جلو بروند تا جایی که برایشان مقدور است، سعی می کنند مطلب موردنظر را بیاموزند. طرح سؤالات درسی با استفاده از اشکال هندسی واقعی می تواند بسیار تأثیرگذار باشد. در این گونه آموزش ها شما می توانید مثال تئوری را به شکل مسائل عملی در بیاورید. همین کار سبب می شود تا کودکان ترغیب شود تا بهتر بیاموزد. سعی کنید درباره مشکلات یادگیری بچه ها از آن ها سؤال کنید. شاید با دانستن مشکل کودک برای یادگیری، بهتر بتوانید وی را در امر یادگیری یاری کنید. یادتان باشد، ممکن است یک سری مسائل بسیار پیش و پا افتاده سبب شوند تا فرزندتان از درسی خوشش نیاید، همین خوش نیامدن در امر یادگیری بسیار تأثیرگذار خواهد بود. بچه ها نیز مثل خودمان افکارها و رفتارهای مختلفی دارند، به هیچ عنوان یک بچه را با بچه دیگر مقایسه نکنید. این کار نه تنها به شما کمکی نمی کند، بلکه ممکن است باعث دلخوری فرزندتان نیز شود.

۹-۵. درس دادن به شکل بازی

شما می توانید برخی از مسائلی درسی را که کودکان در یادگیری آن ها مشکل دارد با استفاده از یک سری ویدئوهای آموزشی به او یاد بدهید. بچه ها به ویدئوها توجه بیشتری می کنند، حال اگر مسائل درسی به شکل کارتونی در اختیارشان باشد، راحت تر می توانند آن ها را درک کنند. بازی ها و فیلم های آموزشی یک راه عالی برای بالا بردن تمرکز کودکان برای یادگیری است. چرا که در چنین شرایطی یادگیری دروس برایشان سرگرم کننده نیز خواهد بود. آموختن دروسی مثل ریاضی با این روش آموزشی بسیار تأثیرگذار خواهد بود، این گونه روش ها را در برنامه آموزشی کودکان لحاظ کنید.

۹-۶. آموزش در بیرون از مدرسه

آموزش در مدارس بسیار مهم است، اما یادگیری چیزی نیست که فقط در محیط مدرسه خلاصه شود. والدین می توانند در محیط خانه نیز به آموزش فرزند خود مشغول باشند. پدر و مادرها نباید از یادشان برود که فقط

آموختن درس ریاضی مهم نیست بلکه بچه‌ها به آموختن دوچرخه‌سواری نیز نیاز دارند. شما می‌توانید با تقسیم زمان‌های آموزش؛ هم دوچرخه‌سواری و هم آموزش ریاضی را در یک روز قرار دهید تا کودکان تشویق شود که درس را بهتر یاد بگیرد. انجام دادن یک کار سخت در کنار یک کار آسان در یک روز می‌تواند لذت‌بخش بوده و خستگی و کسالت را از کودکان دور کند.

۹-۷. تنظیم کردن اهداف

تعیین هدف در هنگام مطالعه امری ضروری است. شما می‌توانید برای کودکان خود اهداف کوتاه مدت و بلندمدت در نظر بگیرید. وقتی شما برای درس خواند کودک خود برنامه‌ریزی می‌کنید، این امر پس از یک مدت خود را نمایان می‌سازد، به‌طور مثال می‌توانید به کودک خود بگویید روزی سه بار باید لغات مهم درس خواندنی را یادداشت کند. اگر کودک در چنین چارچوبی درس بخواند بعد از گذشت چند ماه با دامنه بسیار زیادی از لغات مختلف روبرو می‌شود که از قبل آن‌ها را کار کرده است. چنین روش یادگیری می‌تواند در درازمدت بسیار مؤثر باشد. انتخاب هدف می‌تواند کودکان را برای یاد گرفتن ترغیب کند، چرا که کودک سعی می‌کند، طبق برنامه‌ای که برایش تعریف کرده‌اید، کار خودش را پیش ببرد.

۹-۸. کلاس‌های آموزشی غیردرسی

شما می‌توانید کودکان را با کلاس‌های آموزشی غیردرسی مثل کلاس فوتبال و با هر ورزش دیگر مشغول کنید. این روش باعث می‌شود تا آنان خود را در حصار مدرسه فرض نکنند. استفاده از اردوهای آموزشی نیز می‌تواند برای یادگیری کودکان بسیار مؤثر واقع شود. فعالیت‌های ورزشی بیرون از مدرسه کمک می‌کند تا شادابی بچه‌ها در طول روزهایی که مدرسه می‌روند، حفظ شود.

۹-۹. تعریف و تمجید سر موقع

هر شخصی از تعریف و تمجید خوشش می‌آید، وقتی می‌بینید فرزندتان در یادگیری درس‌هایش موفقیت‌های بزرگی کسب کرده است و سعی می‌کند خود را با درس خواندن مشغول کند، کمی تعریف از او می‌تواند پشتیبان خوبی برای ادامه کارهایش باشد. توجه داشته باشید، در کنار هر تشویقی باید موارد باز دارنده نیز باشد تا کودکان با خطوط قرمز زندگی نیز آشنایی کافی پیدا کنند و بفهمند چه کارهایی باعث تشویق شدنشان و چه کارهایی باعث می‌شود تا از تفریحات محروم شوند. تشویق کردن پس از یادگیری باعث می‌شود تا کودکان میل بیشتری برای آموختن از خود نشان دهند.

۱۰. نتیجه‌گیری

وظیفه اصلی آموزش و پرورش تعلیم و تربیت است و تربیت از دیدگاه اقتصادی نوعی سرمایه‌گذاری به شمار می‌رود. لذا باید درصدد بود تا چنین سرمایه‌گذاری عظیمی که بخش عمده‌ای از سرمایه‌های کشور را به خود اختصاص می‌دهد به شکلی صحیح برنامه‌ریزی گردد تا ضایعات آن به حداقل برسد. بدین جهت هرگونه ضایعه‌ای که موجب تلف شدن سرمایه شود و نتیجه مطلوب از آن به دست نیاید «افت» نامیده می‌شود؛ چراکه هر ساله ده‌ها میلیارد ریال بودجه کشور را به هدر می‌دهد و نیروهای بالقوه انسان جامعه را از دایره آموزش و پرورش خارج می‌کند و به این ترتیب عظیم‌ترین سرمایه جامعه که همان نیروی انسانی می‌باشد بی‌ثمر می‌ماند.

متأسفانه مشکلات آموزش و پرورش و از جمله مسئله «افت تحصیلی» به حدی بغرنج شده است که هر ساله ده‌ها و صدها کتاب و مجله و نشریه در جهان، خصوصاً در ایران در این مورد چاپ می‌شود و سمینارهای مختلفی در سراسر جهان با حضور جامعه‌شناسان، روانشناسان و صاحب‌نظران علوم مختلف برگزار می‌شود تا تجزیه و تحلیل و ارائه راه‌حل در این حوزه محقق شود. آموزش و پرورش سوق‌دهنده هر جامعه از رکود و انحطاط و توسعه‌دهنده آن در جهت پیشرفت و ترقی است. لذا هرگونه اختلال در فلسفه، محتوی، هدف، روش، مدیریت، سازمان و... آموزش و پرورش تأثیر شگرفی در سایر نهادهای اجتماعی و در کل اجتماع ایجاد می‌کند. همچنین آموزش و پرورش هر جامعه در واقع سرمایه‌گذاری است که در درازمدت باعث تولید نیروی انسانی متخصص و ماهر شده و در واقع نیروی انسانی سایر نهادها را تأمین می‌کند. لذا هر عاملی که بتواند مانعی در وصول به اهداف این نظام باشد، نوعی افت قلمداد خواهد شد. یکی از آفت‌های بزرگ نظام آموزش و پرورش هر جامعه که هر ساله به میزان بسیار زیادی امکانات، منابع و استعدادهای بالقوه‌ی انسانی و امکانات مادی را تلف می‌کند و به دنبال خود، اثرات ناگواری را بر پیکر اجتماع وارد می‌سازد افت تحصیلی می‌باشد که در واقع بازده کار مدرسه و خانواده و جامعه را در رسیدن به اهداف آموزش و پرورش مختل می‌سازد؛ و چنانچه هزینه آن محاسبه گردد، ارقام سرسام آور خواهد شد. پس یکی از ملاک‌های موفقیت کم هر نظام آموزشی را میزان افت تحصیلی می‌دانند؛ بنابراین، شناخت هر چه بهتر عوامل موجد و یا افزایش‌دهنده افت تحصیلی از ضروریات هر نظام آموزشی است که باعث جلوگیری از به هدر رفتن منابع مادی و معنوی و نجات انسان‌هایی می‌گردد که بسیاری از آن‌ها پس از شکست تحصیلی زمینه مساعدی را برای بزه‌کاری‌های اجتماعی پیدا می‌کنند جلوگیری از این امر یا کاهش مردودین نظام آموزش، موجب خواهد شد که نظام آموزشی بتواند به موفقیت‌های تحصیلی بیشتری برسد.

منابع:

- آبروشیانی، فریبرز (۱۳۹۴) بررسی عوامل اجتماعی موثر بر افت تحصیلی دانش‌آموزان متوسطه هرسین. پایان‌نامه ارشد.
- افروز، غلامعلی (۱۳۸۶)، مبانی روان‌شناختی افت تحصیلی، تهران، انتشارات مدرسه.
- بشیریه، حسین (۱۳۷۸)، جامعه مدنی و توسعه سیاسی در ایران، تهران، نشر علوم نوین.
- بهائلو، بهار (۱۳۹۶)، عوامل مؤثر بر افت تحصیلی مقطع متوسطه و نحوه جذب فراگیران در خمینی شهر، پایان‌نامه ارشد.
- بهزاد، د. (۱۳۸۴)، تحلیل نظری سرمایه اجتماعی در پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی، مجموعه مقالات سمپوزیوم سرمایه اجتماعی، سرمایه اجتماعی رفاه اجتماعی تهران دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی، صص ۱۰۱-۸۳.
- بیابانگرد، اسماعیل (۱۳۷۸)، روش‌های پیشگیری از افت تحصیلی. تهران: انجمن اولیاء و مربیان.
- حاجی‌زاده، محمد (۱۳۸۲)، عوامل آموزشی-اجتماعی مؤثر بر کاهش قبولی دانش‌آموزان مراکز پیش‌دانشگاهی در کنکور ۸۰ در شهرستان بهشهر، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه علامه، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی.
- رازقی، معصومه (۱۳۹۲)، تأملی بر افت تحصیلی، تهران، نشر شلفین.
- رفعت‌جاه، مریم (۱۳۷۶)، بررسی عوامل مؤثر در عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان مدارس غیر انتفاعی تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته جامعه‌شناسی، تهران: دانشگاه تهران، دانشکده علوم اجتماعی.
- رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۷۸)، وسایل ارتباط جمعی و تغییرات ارزش‌های اجتماعی، تهران، نشر کتاب افرا.
- شریفی، اسماعیل و کاکاوندی، اکرم (۱۳۸۹)، رابطه سرمایه اجتماعی خانواده با هویت جوانان، مجله پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه (جوان و مناسبات نسلی) بهار و تابستان ۱۳۸۹، شماره ۴.
- شارع‌پور، محمود (۱۳۸۳)، جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- شعبانی، حسن (۱۳۸۶)، مهارت‌های آموزشی و پرورشی، تهران، انتشارات سمت.
- صالحی، مهرداد؛ پهلوان، منوچهر؛ شجاعی، علی اصغر، (۱۳۹۶). بررسی رابطه افت تحصیلی و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن، مجله پژوهش اجتماعی، شماره ۴۰.
- صفوی، امان‌الله (۱۳۶۵)، افت تحصیلی در ایالات متحده آمریکا و علل آن، فصلنامه تعلیم و تربیت، سال دوم، شماره ۷ و ۸، تهران.

- طبیان، شیوا؛ کریمیان، حبیب الله (۱۳۹۷) بررسی و مقایسه میزان تأثیر عوامل خانوادگی و اجتماعی بر افت تحصیلی دانش‌آموزان، مجله پژوهش اجتماعی، شماره ۴.
- عابدینی، یاسمین (۱۳۸۶)، رابطه درگیری تحصیلی، اهداف پیشرفت و پیشرفت تحصیلی مدل ساختاری پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان سال سوم ریاضی و علوم انسانی، پایان نامه دکتری، دانشگاه تهران.
- کوهستانی حسن (۱۳۹۲)، بررسی افت تحصیلی. پایان نامه ارشد، رشته تکنولوژی آموزشی، دانشگاه تهران.
- مطهری، ابوالفضل (۱۳۸۱). بررسی عوامل درون مدرسه‌ای مؤثر بر ترک تحصیل دانش‌آموزان دوره راهنمایی تحصیلی در سال ۸۰-۷۹، شورای تحقیقات سازمان آموزش و پرورش استان قم.
- محمدی، سید تقی؛ کاظمی، نواب؛ رسول زاده، وحید (۱۳۹۸)، تحلیل ادراک و تجربه زیسته معلمان ابتدایی شهرستان طارم. مجله پیشرفت‌های نوین در روانشناسی علوم تربیتی و آموزش و پرورش، شماره ۱۱.
- معین، محمد (۱۳۸۷)، فرهنگ لغت. تهران: نشر امیرکبیر.

